

[https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-5\(12\)-65-75](https://doi.org/10.52058/2695-1592-2022-5(12)-65-75)

Оксана Авраменко

*кандидат педагогічних наук, доцент,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
м. Умань, Україна,
<https://orcid.org/0000-0003-1295-8841>*

ПРОБЛЕМА ОБДАРОВАНОСТІ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ: ІСТОРИЧНИЙ РАКУРС

Анотація. У даній статті проаналізовано стан розробленості проблеми обдарованості особистості, її розвитку в історичній, педагогічній, психологічній літературі та обґрунтовано сукупність вихідних положень, що складають теоретико-методологічне підґрунтя її розв'язання.

Ефективність розбудови України, як незалежної держави певною мірою залежить від того, як ефективно будуть використані інтелектуальні, творчі можливості кожного її громадянина. Саме тому великого значення набуває розв'язання проблеми виявлення та розвитку творчих здібностей підростаючого покоління, дослідження теоретичних основ ефективної державної системи підтримки талановитої молоді.

Інтерес до проблеми обдарованості проявлявся не рівномірно, а тому історія педагогічної думки знала, як спалахи інтересу до виховання обдарованого молодого покоління, так і майже абсолютну відсутність такої зацікавленості. Аналіз літератури та досліджень класиків вчених дозволяють прослідкувати тенденції активності у розробці даної проблеми залежно від рівня економічного, соціального, наукового розвитку суспільства, загального рівня розвитку виробничих сил людства.

Розуміння самої дефініції «обдарованість» теж зазнало значних змін упродовж років, і якщо на початковому етапі це поняття стосувалось тільки видатних дорослих то згодом його стали застосовувати, і стосовно дітей, які мали високі показники за тестами інтелекту. Здійснено порівняльний аналіз основних теорій виникнення обдарованості як специфічної властивості людської психіки.

Визначено, що обдарованість – складне психічне утворення, в якому нерозривно переплетені різноманітні сфери психіки людини, як то: пізнавальна, емоційна, вольова, мотиваційна, психофізіологічна і саме ця складність зумовлює те, що вияви обдарованості характеризуються великою варіативністю, неоднозначністю, індивідуальністю.

Наведено приклади різних підходів до питання розвитку обдарованості та факторів, що впливають на динаміку даного процесу впродовж життя людини. Проаналізовано вплив середовища на розвиток творчості та інтелекту як важливих та основотворчих складових обдарованості.

Ключові слова: обдарованість, концепції, задатки, здібності, обдарована дитина.

Oksana Avramenko

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
<https://orcid.org/0000-0003-1295-8841>*

PROBLEM OF GIFTEDNESS IN PSYCHOLOGICAL-AND- PEDAGOGICAL RESEARCH: HISTORICAL ASPECT

Abstract. The state of development of the problem of a gifted personality, his development in the historical, pedagogical, psychological literature was analyzed and the set of initial fundamentals forming the theoretical-and-methodological basis for its solution was substantiated in this article.

The effectiveness of Ukraine development as an independent country depends to some extent on how effectively the intellectual and creative potential of each of its citizens will be used. That is why it is important to solve the problem of identifying and developing creative abilities of the younger generation, to study the theoretical foundations of the effective state system of support for the talented youth.

Interest to the problem of giftedness was manifested irregularly, and therefore the history of pedagogical thought knew both outbreaks of interest to the education of the gifted young generation, and almost absolute lack of such interest. Analysis of the literature and researches of the classic scientists allowed us to observe the tendencies of activity in the development of this problem depending on the level of economic, social, scientific development of society, the general level of development of the productive forces of mankind.

The understanding of the very definition of "giftedness" changed significantly over the years, and if initially it concerned only outstanding adults, then it was later applied to children showing high IQ scores. A comparative analysis of the main theories of the emergence of giftedness as a specific characteristic feature of the human psyche was performed.

It was determined that giftedness was a complex mental formation in which various spheres of human psyche were inextricably intertwined, such as: cognitive, emotional, volitional, motivational, psychophysiological and this complexity

determined the fact that manifestations of giftedness were characterized by great variability, ambiguity, individuality.

Examples of different approaches to the development of giftedness and factors influencing the dynamics of this process throughout human life were given. The influence of the environment on the development of creativity and intelligence as important and fundamental components of giftedness was analyzed.

Keywords: giftedness, concepts, talents, abilities, gifted child.

Постановка проблеми. На шляху інтеграції України в Європейський простір виявили недостатню кількість висококваліфікованих кадрів, які енергійні, творчі, неординарно мислять, нестандартно сприймають навколишній світ і досягають успіху на основі критичного аналізу ситуації. Перед сучасною освітою ставиться пріоритетне завдання раннього виявлення, навчання, розвитку обдарованих дітей та молоді, стимулювання творчої праці, захист та підтримку талантів. Історичні дослідження наукової спадщини видатних вчених і практиків допоможе уникнути повторення помилок, розвивати й удосконалювати теорію та практику виховання, спираючись на вже розроблені факти, погляди, підходи та концепції.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В Україні прийнято цілий ряд законів і програм, які спрямовані на створення загальнодержавної мережі навчальних закладів для обдарованого молодого покоління, зокрема: Закон України «Про освіту», Національна програма «Діти України», Указ Президента України про підтримку обдарованих дітей, Програма розвитку обдарованих дітей і молоді.

Дослідженню проблеми обдарованості надається належна увага вітчизняних та зарубіжних науковців: І. Аптер, Б. Ананьєва, А. Бодалева, Л. Виготського, Л. Венгер, О. Володимирського, Дж. Гілфорда, А. Грабарова, О. Залужного, П. Зінченка, А. Коваленко, Н. Лейтес, А. Мандрики, Ж. Піаже, А. Петровського, О. Попова, В. Моляко, С. Рубінштейна, В. Сієрвальда, Б. Скіннера, В. Слуцкого, К. Тейлора, Р. Уайта, К. Хеллера, Г. Холла, Ю. Юркевича.

Мета статті: є узагальнення наукових підходів до експлікації категорії «обдарованість», визначення її структури, основних компонентів та особливості технології навчання і виховання обдарованих дітей та молоді.

Виклад основного матеріалу. Німецький психолог В. Штерн визначав категорію «Обдарованість» як загальну здібність індивіда свідомо спрямовувати своє мислення на нові вимоги, здібність психічного пристосування до нових завдань і умов життя» [18, с. 21].

Як результат «об'єднання багаточисленних і складних елементів особистості» розумів обдарованість видатний психіатр і психолог

І. Сікорський. У своїх дослідженнях намагався показати багатогранний зв'язок психобіологічних і соціокультурних чинників розвитку особистості та вважав, що творчість є однією з ключових ознак обдарованості, а важливим чинником розвитку творчості і обдарованості виступає емоційна сфера [9, с. 253–254].

Умови життя, виховання і освіти, на думку О. Лазурського, істотно не впливають на здібності, а лише сприяють або перешкоджають розвитку природних обдарувань. Вчений виділив рівні психічного розвитку, названі рівнями обдарованості, які пов'язував з можливістю пристосування і взаємодії із навколишнім середовищем: нижчий (мала обдарованість, «бідна і примітивна психіка», недостатня пристосованість до середовища); середній (значно більша здібність пристосуватися, вибір заняття відповідно до задатків, діяльність має в основному характер наслідування); вищий (висока обдарованість, геніальність, прагнення видозмінити середовище. пристосувати його до своїх потреб. Люди цього рівня – «творці нового, за якими ідуть всі інші» [7].

Обдарованість тлумачилась Б. Тепловим «як своєрідне поєднання здібностей, від якого залежить можливість досягнення успіху у виконанні певної діяльності». У своїй концепції дослідник зазначав, що для кращого розуміння поняття обдарованість найбільш зручно використовувати поняття «здібність», як індивідуально-психологічну особливість, та визначив три ознаки здібностей: здібності які, відрізняють одну людину від інших; здібності які, стосуються успішності виконання певної діяльності або багатьох діяльностей; здібності які, не зводяться до наявних навичок, умінь чи знань, але які можуть пояснити легкість і швидкість набуття цих знань і навичок [16, с. 22]. Б. Теплов заперечував спадковість здібностей і переконував, що вродженими можуть бути лише анатомо-фізіологічні й функціональні особливості людини, які створюють певні передумови для розвитку здібностей і називаються задатками, як то: будова і функціонування окремих ділянок кори головного мозку, вроджені особливості зорового і слухового аналізаторів, типологічні особливості нервової системи, співвідношення двох сигнальних систем (художній тип характеризується відносною перевагою першої сигнальної системи, мислительний тип – перевагою другої сигнальної системи, середній тип – врівноваженістю обох сигнальних систем). Задатки впливають на процес формування і розвиток здібностей, які формуються прижиттєво у процесі діяльності й виховання.

Б. Ананьєв теж пов'язував розвиток здібностей із загальним розвитком особистості, а саме з природними особливостями особистості, які стають здібностями і реалізуються тільки через діяльність [1].

Три характеристики здібностей виокремлює в своїй теорії Л. Виготський: розуміння здібностей як існуючих в культурі способів взаємодії з дійсністю; розвиток здібностей розглядається як підпорядковане закономірностям

цілісного розвитку свідомості і аналізується в контексті цього цілого; розвиток здібностей характеризується через освоєння дитиною певних досягнень культури. На думку вченого: «Якщо ми знаємо, як зі слабкості виникає сила, з недоліків - здібності, то ми тримаємо у своїх руках ключ до проблеми дитячої обдарованості» [4, с. 53].

С. Рубінштейн визначав здібності « як складне синтетичне утворення, яке включає в себе цілий ряд даних, без яких людина не була би здатною до якоїсь конкретної діяльності, і властивостей, які лише в процесі певним чином організованої діяльності виробляються» [13, с. 22–23] та розумів, що здібності людини то є внутрішня умова її розвитку, яка формуються у процесі взаємодії людини з зовнішнім світом.

В кінці ХХ століття американський психолог Г. Гарднер спробував відійти від традиційних поглядів на природу здібностей та обдарованості і розробив Теорію домінуючих здібностей, в якій виділено 9 здібностей (вербально-лінгвістичну здібність, математично-логічну здібність, музичну здібність, візуальну здібність, кінестетичну здібність, міжособистісну здібність, внутрішньо-особистісну здібність, натуралістичну здібність, екзистенційну здібність) [20].

Видатний психолог Н. Лейтес пропонує розділити здібних дітей на три категорії: I – діти з раннім «підйомом інтелекту»; II – діти з яскравими проявами здібностей до окремих видів діяльності і предметів; III – діти з потенційними ознаками обдарованості. Вчений вважає що обдарована дитина повинна мати наступні вміння: самостійно будувати орієнтовану основу подальших дій; здійснювати за власною ініціативою ретельний аналіз поставлених перед собою задач; будувати чіткий образ мети подальшої діяльності; вміти попередньо спланувати весь процес подальшої роботи; неухильно слідувати наміченим орієнтирам та безперервний самоконтроль ходу виконуваної роботи [8].

На думку В. Шадрікова, здібності це властивості функціональних систем, які реалізують окремі психічні функції, мають індивідуальну міру прояву в успішності, якісній своєрідності освоєння та реалізації окремих психічних функцій, а обдарованість це придатність до широкого кола діяльностей або поєднання здібностей, від кожної із яких залежить успішність виконання тієї чи іншої діяльності [17, с. 11].

Дослідниця В. Юркевич зазначає, що діяльність повинна бути пов'язана з позитивними емоціями, і якщо є задоволення діяльністю тоді задатки розвиваються, немає – здібностей не буде.

Згідно із концепцією О. Матюшкіна, творча обдарованість – це інтегративна структура, яка виявляється на всіх рівнях індивідуального розвитку і охоплює такі основні компоненти: домінуючу роль пізнавальної

мотивації, дослідницьку творчу активність, можливість ухвалення оригінальних рішень, можливість прогнозування і передбачення, здібність до створення ідеальних еталонів, які забезпечують високі естетичні, моральні, інтелектуальні оцінки. Вчений створив Програму з виявлення, навчання і виховання обдарованих і талановитих дітей, яка містить узагальнення сучасних знань про природу розвитку обдарованості і розробку психологічних засобів стимулювання і допомоги обдарованим дітям [10].

Г. Тарасова поділяє обдарованість, на академічну і творчу та визначає їх ознаки. Так особливостями академічної обдарованості є незвичайний інтерес до предмета; концентрування уваги до систематизації; повна віддача сил для досягнення високих результатів у галузі свого наукового інтересу; бажання поповнити недостатність інформації шляхом спілкування з ерудованими дітьми або вивченням навчальної або популярної літератури, відеоматеріалів, системи Інтернет, що пов'язано з бажанням зберегти статус сильного учня; тяжіння до логічних умовиводів, абстрактних понять, класифікації, колекціонування; розгадування кросвордів; прагнення до запам'ятовування; сильна залежність від оцінок та думок оточуючих; вияв готовності брати участь у заходах, які дозволяють перевірити свої можливості; заучування; спрямованість інтенсивності розумової праці на засвоєння готового знання, яке пропонує вчитель; доведення розпочатої справи до кінця [15, с. 53].

Ознаками творчої обдарованості дослідниця визначає: проникнення в суть речей та явищ при ознайомленні з новою інформацією; прагнення дослідити нове; вияв інтересу до загадок, ребусів, головоломок; інтерес до розумової діяльності; тяжіння до винахідливості, імпровізації; бажання брати участь у заходах, які дають можливість самоствердитися; демонстрація значної ерудиції; спрямованість інтенсивної розумової праці на інтерпретацію інформації; вияв прагнення до пошуку причин і їх пояснення, класифікації та систематизації лише тоді, коли завдання носить характер головоломок; захоплення світоглядними питаннями; статус «мислителя»; допущення при виконанні дослідницької роботи багатьох помилок за недостатності інформації; дивергентність мислення, за допомогою якого продукуються оригінальні ідеї, але суб'єкт швидко переключається на інші [15, с. 55].

Тобто, під обдарованістю, як правило, розуміють розвиток здібностей особистості до рівня вище за умовно «середній», завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній сфері діяльності. При цьому здібності не просто співіснують одне з одним, а набувають іншого характеру залежно від наявності та ступеня розвитку інших здібностей.

Сучасна «Велика психологічна енциклопедія» зазначає, що обдарованість характеризується наявністю у людини добре виражених задатків до розвитку здібностей, що дозволяє їй успішно освоювати види діяльності, пов'язані з

відповідними здібностями. Загальна ж обдарованість є показником рівня розвитку загальних здібностей, що визначає діапазон діяльностей, в яких людина може досягнути значних успіхів.

Сучасний дослідник феномена обдарованість В. Моляко переконаний, що «обдарованість – це свого роду міра генетично і дослідно передбачених можливостей людини адаптуватися до життя» [11, с. 213]. У межах нової концепції творчої обдарованості вчений визначає певний «реєстр визначень» сутності творчої обдарованості та її рівнів:

✓ задатки – спадкові анатомо-фізіологічні особливості, на основі яких розвиваються здібності творчо обдарованої особистості;

✓ нахили – ставлення, конкретна вибіркова спрямованість особистості на певну діяльність, що ґрунтується на інтересах, постійних потребах виконання певної діяльності, прагненні її удосконалення, що становить основу покликання;

✓ здібності – індивідуальні властивості особистості, які надають їй змогу більш успішно оволодівати і виконувати певну діяльність з її конкретними завданнями і проблемами;

✓ загальні здібності – індивідуальні властивості особистості, які лежать в основі оволодіння і реалізації будь-якої діяльності;

✓ спеціальні здібності – конкретні властивості особистості, які дають їй змогу оволодівати і виконувати певну діяльність;

✓ творчі здібності, що дають змогу успішно виконувати будь-яку або конкретну творчу діяльність;

✓ обдарованість – специфічне поєднання здібностей, інтересів, потреб, що дає виконувати певну діяльність на якісно новому, високому рівні, який значно піднімається над умовним середнім рівнем;

✓ творча обдарованість – здатність особистості успішно розв’язувати творчі завдання, виконувати творчу діяльність більш оригінально, ніж за наявності «простих» творчих здібностей;

✓ талант – система якостей, властивостей особистості, які дають їй змогу досягати значних успіхів в оригінальному виконанні творчої діяльності;

✓ геніальність – системна характеристика особистості, що свідчить про надоригінальність її досягнень, про дуже суттєве переважання нею рівня звичайної, творчої і навіть талановитої діяльності [11].

Український психолог Ю. Гільбух на основі аналізу пізнавальних особливостей дитини виокремлює такі типи обдарованості: природничі теоретики (спрямованість пізнавального інтересу на осмислення абстрактних ідей, схильність до природничих знань); природничі прикладники (спрямованість пізнавального інтересу на розв’язання складних конструкторсько-технічних завдань, моделювання); гуманітарії (спрямованість пізнавального інтересу на мови, суспільні науки, літературу) [5].

Натомість О. Кульчицька вважає, що основу обдарованості складають здібності до конкретної професійної або допрофесійної діяльності (спеціальна обдарованість) і загальні психічні якості високого рівня розвитку: сенсорні, інтелектуальні, вольові (загальна обдарованість) [6, с. 4].

О. Антонова формулює поняття обдарованості як індивідуальну потенційну своєрідність спадкових (задатки), соціальних (сприятливе соціальне середовище) та особистісних (позитивна „Я”-концепція, наявність відповідних вольових якостей, спрямованості, наполегливості тощо) передумов для розвитку здібностей особистості до рівня вище за умовно «середній», завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності. Дослідниця визначає такі складові обдарованості: 1) ядро обдарованості: здібності на рівні вищому за середній, креативність, спрямованість особистості до певного виду діяльності. 2) чинники, що впливають на рівень прояву (реалізації) основних компонентів ядра обдарованості: спадкові дані – біофізіологічні, анатомо-фізіологічні особливості організму (задатки), середовище, виховні впливи, досвід виконуваної діяльності, особливості емоційно-вольової сфери, наявність системи цінностей, випадковість – опинитися у потрібному місці у потрібний час тощо [2].

У своїй науковій роботі В. Щорс розрізняє такі види обдарованості дітей: художня обдарованість; творча обдарованість; соціальна обдарованість; інтелектуальна та академічна обдарованість; рухова або спортивна обдарованість. Названі види обдарованості проявляються по-різному й зустрічають специфічні бар'єри на шляху свого розвитку залежно від індивідуальних особливостей та зовнішнього оточення дитини.

Для оцінки обдарованості використовуються певні критерії, як: особливості вікового розвитку; форма прояву; міра сформованості обдарованості; широта прояву в різноманітних видах діяльності; вид діяльності й сфери психіки, що її забезпечують [14, с. 307]. За широтою прояву та типом виконуваної діяльності виділяються загальна і спеціальна обдарованість. Загальна обдарованість характеризує розумові здібності, проявляється стосовно різних видів діяльності і виступає як основа їхньої продуктивності. Спеціальна обдарованість проявляється в окремих галузях діяльності: музика, живопис, спорт.

В. Моляко розглядав спеціальну обдарованість як прояв визначених домінуючих якостей та особливостей, що характеризують специфіку творчості у конкретній сфері людської діяльності. Вивчення спеціальних видів обдарованості повинно, на його думку, відбуватися через вивчення цих конкретних видів творчої діяльності, і навпаки [11].

А.Й. Капська виділяє наступні ознаки обдарованості: швидке засвоєння діяльності й висока успішність її виконання; використання й винайдення нових

способів діяльності в умовах пошуку рішень у заданій ситуації; постановка нових цілей діяльності за рахунок глибокого оволодіння предметом, що призведе до нового бачення ситуації й пояснює появу раптових ідей і рішень; багатство ідей, навіть фантастичних; формування якісно своєрідного стилю діяльності, що виражається в схильності «все робити по-своєму»; висока структурованість знань, уміння бачити предмет, що вивчається в системі, здатність бачити складне в простому, а в складному – просте; яскраво виражена працелюбність; підвищена, вибірково чутливість до певних сторін предметної діяльності (знакам, звукам, кольору, технічним складникам і т. ін.) або до певних форм власної активності (фізичної, пізнавальної, художньо-виразної), що супроводжується, як правило, переживаннями почуття задоволення; яскраво виражений інтерес до тих чи інших занять або сфер діяльності, надзвичайно високе захоплення будь-яким предметом, заглиблення в ту чи іншу справу; висока критичність до результатів власної праці, схильність ставити зверхважкі цілі, прагнення до досконалості [14].

У дослідженнях сучасних вітчизняних психологів виділяються шість сфер обдарованості: академічних досягнень, інтелектуальної, творчої, рухової, художньої діяльності, спілкування і лідерства, та визначаються такі види обдарованості: у практичній діяльності: обдарованість у ремеслах (професійна), спортивна (психомоторна), організаційна (лідерська); у теоретичній діяльності: інтелектуальна обдарованість різної спрямованості; у художньо-естетичній діяльності: хореографічна, сценічна, літературно-поетична, образотворча, музична; у комунікативній діяльності: лідерська, атрактивна; у духовно-ціннісній діяльності: створення нових духовних цінностей і змістів, служіння людям.

Висновки. Таким чином, огляд теоретичних уявлень вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо змісту поняття «обдарованість» свідчить про різноманітність інтерпретацій цієї дефініції і визначається виключно своєрідним поєднанням різних сфер психіки обдарованої людини.

Дослідження, спрямовані на вивчення природи цього феномену, закономірностей та особливостей прояву, виділення видів обдарованості нині є актуальними в педагогіці та психології та повинні й надалі активно проводитись, щоб забезпечити не лише кількісними, але й якісними теоретичними та емпіричними напрацюваннями наступні покоління.

Література:

1. Ананьев Б. Г. Личность, субъект деятельности, индивидуальность. М.: Директ-Медиа, 2008. 209 с.
2. Антонова О. Обдарованість: сутність, структура, перспективи розвитку // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології обдарованості. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. С. 48-51.
3. Выготский Л. С. Психология развития человека. М.: Изд-во Смысл; Изд-во Эксмо, 2005. 1136 с.

4. Вигодський Л. С. Уява і творчість в дитячому віці. Психологічний нарис: Кн. для вчителя. М. Просвітництво, 1991.
5. Гильбух Ю. З. Умственно одаренный ребенок К.: Укрвузполіграф, 1992. 84 с.
6. Кульчицька О. І. Соціальне середовище у розвитку обдарованості // Обдарована дитина. 2004. № 8. С. 2–9.
7. Лазурский А. Ф. Классификация личностей // Избранные труды по психологии. М.: Наука, 1997. С. 5–222.
8. Лейтес Н. С. Умственные способности и возраст. М., 1971. 278 с.
9. Мазяр О. В. Концептуальні паралелі вирішення проблеми обдарованості у працях І. О. Сікорського та В. О. Моляко // Актуальні проблеми психології: збірник наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. К.: Вид-во «Фенікс», 2012. С. 250–257.
10. Матюшкин А. М. Концепция творческой одаренности // Вопросы психологии. 1989. № 6. С. 29–33.
11. Моляко В. А. Творческая конструктология (пролегомены). К.: Освіта України, 2007. 388 с.
12. Моляко В.О. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості // Обдарована дитина, №1, 1998. 48 с.
13. Рубинштейн С. Л. Способности // Психология индивидуальных различий. М.: ЧеРо, 2000. С. 20–40.
14. Соціальна робота: технологічний аспект. За ред. А.Й. Капської. К.: ДЦССМ, 2004. 364 с.
15. Тарасова Г. В. Организационно-педагогические условия развития готовности учителя к работе с одаренными детьми : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 Казань, 2005. 267 с.
16. Теплов Б. М. Способности и одаренность // Избр. Труды: в 2 т. М.: Педагогика, 1985. С. 15–42.
17. Шадриков В. Д. Способности, одаренность, талант // Развитие и диагностика способностей. М.: Наука, 1991. С. 7–21.
18. Штерн В. Одаренность детей и подростков и методы ее исследования. К.: Книгоспілка, 1926. 409 с.
19. Gardner Howard. Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21-st Century.– New York: Basic Books, 1999.

References:

1. Ananiev, V.H. (2008). *Lichnost, subiekt deyatel'nosti, individualnost [Personality, subject of activity, individuality]*. Moscow: Direkt-Media [in Russian].
2. Antonova, O. (2008). *Obdarovanist: sutnist, struktura, perspektyvy rozvytku [Giftedness: essence, structure, prospects of development]*. *Aktualni problemy psykholohii: Problemy psykholohii obdarovanosti - Current problems of psychology: Problems of giftedness psychology*, (pp.48-51). Zhytomyr: Vydavnytstvo Zhytomyr Ivan Franko State University [in Ukrainian].
3. Vyhotsky, L.S. (2005). *Psikholohiya razvitiya cheloveka [Psychology of human development]*. Moscow: Izdatelstvo Smysl, Izdatelstvo Eksmo [in Russian].
4. Vyhodskiy, L.S. (1991). *Uiava i tvorchist v dytiachomu vitsi. Psykholohichniy narys [Imagination and creativity in childhood. Psychological essay]*. Moscow: Prosvitnytstvo [in Ukrainian].
5. Hilbukh, Yu. Z. (1992). *Umstvenno odaryonnyy rebyonok [Mentally gifted child]*. Kyiv: Ukrvuzpolihraf [in Russian].
6. Kulchytska, O.I. (2004). *Sotsialne seredovishche u rozvytku obdarovanosti [Social environment in the development of giftedness]*. *Obdarovana dytyna - Gifted child*, 8, 2–9 [in Ukrainian].

7. Lazursky, A.F. (1997). Klassifikatsiya lichnostey [Classification of personalities]. *Izbrannyye trudy po psikhologii - Selected works on psychology*, (pp. 5-222). Moscow: Nauka [in Russian].
8. Leites, N.S. (1971). *Umstvennyye sposobnosti i vozrast [Mental abilities and age]*. Moscow [in Russian].
9. Maziar, O.V. (2012). Kontseptualni paraleli vyrishennia problem obdarovanosti u pratsiakh I. O. Sikorskoho ta V. O. Moliako [Conceptual parallels of solving the problem of giftedness in the works of I.O. Sikorskyi and V.O. Moliako]. *Aktualni problem psikhologii - Actual problems of psychology: Collection of proceedings of G.S. Kostiuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, (pp. 250–257). Kyiv: Vydavnytstvo Feniks [in Ukrainian].
10. Matiushkin, A.M. (1989). Kontseptsiya tvorcheskoi odaryonnosti [The concept of creative giftedness]. *Voprosy psikhologii - Issues on psychology*, 6, 29–33 [in Russian].
11. Moliako, V.A. (2007). *Tvorcheskaya konstruktolohiya (prolehomeny) [Creative constructology (prolegomena)]*. Kyiv: Osvita Ukrainy [in Russian].
12. Moliako, V.O. (1998). Aktualni sotsialno-psikhologichni aspekty problemy obdarovanosti [Current social-and-psychological aspects of the problem of giftedness]. *Obdarovana dytna - Gifted child*, 1, 48 [in Ukrainian].
13. Rubinshtein, S.L. (2000). Sposobnosti [Abilities]. *Psikhologia individualnykh razlichii - Psychology of individual differences*, (20–40). Moscow: CheRo [in Russian].
14. Kapska, A.Y. (Eds.) (2004). Sotsialna robota: tekhnologichnyi aspekt [Social work: technological aspect]. Kyiv: DTsSSM [in Ukrainian].
15. Tarasova, H.V. (2005). Orhanizatsionno-pedahohicheskie uslovia razvitiya hotovnosti uchitelya k rabote s odaryonnymi detmi [Organizational-and-pedagogical conditions of the development of teacher's readiness to work with gifted children]. *Candidate's thesis*. Kazan [in Russian].
16. Teplov B.M. Sposobnosti i odarennost [Izbr. trydi: v 2 t.]. M.: Pedagogika, 1985. T. 1. S. (pp. 15-42). Moscow: Pedagogika [in Russian].
17. Shadrikov, V.D. (1991). Sposobnosti, odaryonnost, talant [Abilities, giftedness, talent]. *Razvitie i diahnostika sposobnostei - Development and diagnostics of abilities*. (pp. 7–21). Moscow: Nauka [in Russian].
18. Shtern, V. (1926). *Odaryennost detey i podrostkov i metody eyo issledovaniya [Giftedness of children and adolescents and methods of its study]*. Kyiv: Knyhospilka [in Ukrainian].
19. Gardner Howard. *Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21-st Century*. – New York: Basic Books, 1999.